

_Nelli_Petrova_ENG.doc. 15. Guth A. Цит. праця. 16. Bulgaria's Abandoned Children (Full length) [Електронний ресурс] // BBC. — 2007. — Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=UQZ-ERQczj8>. 17. Як у Болгарії, аби наблизитися до стандартів Євросоюзу, знищили сиротинці [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://espresso.tv/article/2014/12/16/dity>. 18. Свѣет на децата към ДАЗД [Електронний ресурс] // Държавна агенция за закрила на детето. — Режим доступу : <http://sacr.government.bg/konsultativni-organi/savet-na-decatakam-dazd/>. 19. Алешко А. Цит. праця. 20. Guth A. Цит. праця. 21. Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей... — С. 41. 22. Націонална стратегия за детето 2008–2018 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=464>. 23. Націонална стратегия «Визия за деинституционализацията на децата в република България» [Електронний ресурс] // Държавна агенция за закрила на детето. — 2009. — Режим доступу : <http://sacr.government.bg/detstvo-za-vsichki/viziya-za-deinstitucionalizaciya/>. 24. 4687 деца в домове чакат семейство [Електронний ресурс] // Труд. — 2013. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1755387>. 25. Як у Болгарії, аби наблизитися до стандартів Євросоюзу, знищили сиротинці [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://espresso.tv/article/2014/12/16/dity>. 26. Алешко А. Цит. праця. 27. Hope and Homes for Children- клон България [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hopeandhomesbg.com>. 28. Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей... — С. 26.

УДК 321.727

А. О. РУДИК

ЗАГАЛЬНІ ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ МОНАРХІЯХ

Розглядаються особливості конституційного закріплення та практичної реалізації форм політичної відповідальності глави держави в 28 сучасних монархіях, таких як Андорра, Бахрейн, Бутан, Ватикан, Йорданія, Катар, Лесото, Ліхтенштейн та інших.

Ключові слова: політична відповідальність, вето, законодавча ініціатива, референдум, контрагсування.

Рудик А. А. Общие формы политической ответственности главы государства в современных монархиях

Рассматриваются особенности конституционного закрепления и практической реализации форм политической ответственности главы государства

© РУДИК Андрій Олексійович — студент філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

в 28 современных монархиях, таких как Андорра, Бахрейн, Бутан, Ватикан, Иордания, Катар, Лесото, Лихтенштейн и других.

Ключевые слова: политическая ответственность, вето, законодательная инициатива, референдум, контрасигнатура.

Rudyk Andriy. General forms of political responsibility of the head of state in contemporary monarchies

This article deals with features of constitutional recognition and practical realization of forms of political responsibility of the head of state in 28 contemporary monarchies such as Andorra, Bahrain, Bhutan, Vatican City, Jordan, Qatar, Lesotho, Liechtenstein etc.

Key words: political responsibility, veto, right of legislative initiative, referendum, countersign.

Монархія — форма державного правління, за якої главою держави є монарх, що отримує владу в порядку престолонаслідування і здійснює її за власним правом довічно¹.

На сьогоднішній день монархії складають трохи більше четвертої частини існуючих нині держав, а саме — 44. На думку деяких дослідників, монархія зберігається в деяких країнах або як данина історичній традиції, або в силу пануючих у суспільстві значних пережитків феодалізму та архаїчних форм суспільної організації². Але, не дивлячись на це, політичні системи країн з даною формою державного правління модернізуються. Таким чином, відбувається пристосування до нових зовнішніх викликів та забезпечення подальшого стабільного існування монархій.

Одним з елементів політичної модернізації сучасних монархій є поява інституту політичної відповідальності глави держави або його подальша еволюція. Конституційний статус монарха визначається недоторканістю та невідповідальністю його особи, які, до того ж, мають абсолютний характер. Відповідно, як зазначає український дослідник П. Шляхтун: «Монарх за законом є особою недоторканою. Він не несе ні юридичної, ні політичної відповідальності за свої дії»³. З правової точки зору це дійсно так, оскільки майже в кожній з 28 розглянутих конституцій монархічних держав тим чи іншим шляхом закріплено недоторканість та невідповідальність глави держави, а саме шляхом:

— перекладення відповідальності на певні органи (Андорра, Бельгія, Данія, Іспанія, Нідерланди);

— прямої вказівки про недоторканість та/або святенність особи монарха (Бахрейн, Камбоджа, Катар, Кувейт, Люксембург, Марокко, Монако, Норвегія, Оман, Тонга);

— проголошення його особи невідповідальною (Йорданія);

— звільнення особи монарха від відповідальності перед судом (Бутан, Лесото, Ліхтенштейн, Малайзія, Свaziленд, Таїланд, Швеція).

В конституціях Ватикану, Брунею, Об'єднаних Арабських Еміратів Саудівської Аравії та Японії взагалі відсутні норми щодо недоторканості чи невідповідальності монарха. Але якщо поглянути в цілому на зміст положень, які встановлюють вище зазначені елементи правового статусу монархів, то можна зробити висновок, що вони їх стосуються виключно як приватних осіб, а не як глав держав. Це також підтверджується подальшим розглядом конституцій досліджуваних країн.

Якщо говорити про конкретні форми політичної відповідальності глави держави в сучасних монархіях, то їх слід розподілити на дві групи:

— загальні — тобто такі, що притаманні значній кількості досліджуваних держав (але не більшості);

— специфічні — які зустрічаються лише в декількох з них.

Відповідно, до першої групи слід віднести такі форми політичної відповідальності монарха:

— контрасигнатура (Андорра, Бельгія, Данія, Іспанія, Люксембург, Марокко, Нідерланди, Таїланд, Японія);

— право монарха на законодавчу ініціативу (Бахрейн, Бельгія, Бутан, Данія, Кувейт, Люксембург, Монако, Нідерланди);

— право вето у глави держави (Бахрейн, Бутан, Йорданія, Катар, Кувейт, Марокко, Норвегія, Свaziленд, Таїланд);

— право монарха видавати декрети, що мають силу закону (Бахрейн, Данія, Катар, Кувейт, Ліхтенштейн, ОАЕ);

Детальний розгляд специфічних форм політичної відповідальності монарха не є предметом даного дослідження, але для розуміння загальної картини їх варто виокремити. Тому до них належать:

— здійснення главою держави переліку повноважень виключно на основі рекомендацій відповідного органу (Лесото, Свaziленд);

— можливість промульгації закону виключно одним співправителем (Андорра);

- письмове пояснення членам уряду (Бруней);
- судовий розгляд актів монарха за його власної згоди (Ватикан);
- право монарха на референдну ініціативу (Бахрейн, Бутан, Катар);
- скасування органом судового конституційного контролю декрету монарха (Таїланд);
- оскарження актів князя третіми особами (Монако);
- скликання парламенту, який достроково припинив свої повноваження (Бахрейн, Кувейт);
- непереобрання (ОАЕ);
- імпічмент (Бутан, Лесото, Малайзія);
- дострокове припинення повноважень монарха за рішенням загальнонаціонального референдуму (Ліхтенштейн).

Першою загальною формою політичної відповідальності монарха є контрасигнатура. Як зазначає український вчений П. Шляхтун: «Контрасигнатура — скріплення акта глави держави підписом прем'єр-міністра та/або відповідного міністра, без якого акт не набуває юридичної сили»⁴. На думку дослідниці Г. Малкіної інститут контрасигнатури корелюється з невідповідальністю глави держави, як одним із принципів його конституційного статусу⁵. Наприклад, у ст. 44 ч. 3 Конституції Андорри зазначено, що: «Крім випадків, передбачених чинною Конституцією, Співправителі невідповідальні. Відповідальність за їх акти покладається на органи, які їх контрасигнують»⁶. Але, як підкреслює Г. Малкіна: «Реально у політико-правовій практиці зарубіжних країн він виступає засобом підпорядкування глави держави урядові»⁷. Підтвердження даній думці можна знайти, наприклад, в ст. 106 Конституції Бельгії: «Жоден акт Короля не може вступити в дію, якщо він не контрасигнований міністром, який, таким чином, несе за нього відповідальність»⁸. Специфічними в даному плані є Андорра, Іспанія, Таїланд, а також Нідерланди. У перших трьох монархіях деякі акти глави держави візуються не прем'єр-міністром, а головою парламенту (Андорра, Таїланд), головою нижньої палати парламенту (Іспанія, Таїланд), головою верхньої палати парламенту (Таїланд), головою Таємної Ради — спеціальний орган при королі (Таїланд). Відповідно, в цих державах контрасигнатура встановлює відповідальність монарха не лише перед урядом, а й перед головою парламенту, який є представником правлячої більшості.

Специфіка інституту контрасигнатури в Нідерландах полягає в тому, що на відміну від загальної політико-правової практики, акт короля про призначення прем'єр-міністра візує «майбутній» прем'єр. Таким чином посилюється підконтрольність короля правлячій більшості в парламенті, оскільки навіть при здійсненні такого формального повноваження він позбавляється самостійності.

Якщо говорити про право на законодавчу ініціативу, то слід зазначити, що політична відповідальність монарха настає лише за умов відхилення запропонованого ним законопроекту. Як вже зазначалося, даний інститут існує в Бахреїні, Бельгії, Бутані, Данії, Кувейті, Люксембурзі, Монако та Нідерландах. Слід наголосити на тому, що реальне настання політичної відповідальності глави держави внаслідок відхилення запропонованого ним законопроекту парламентом залежить від однієї обставини. Нею є наявність у монарха права достроково припинити повноваження парламенту (або його палат). Відповідно це стосується Бельгії, Бутану, Данії, Люксембургу та Нідерландів. В перших трьох країнах монархи володіють правом розпуску парламенту, але воно фактично реалізується через прем'єр-міністра або, як це має місце в Бельгії, з дозволу абсолютної більшості Палати представників (нижня палата парламенту)⁹. Відповідно в них депутати мають реальну змогу відхилити запропоновані монархом законопроекти. В Конституціях Люксембургу та Нідерландів не вказано жодної причини, за настання якої глава держави може скористатися своїм правом на дострокове припинення повноважень парламенту. Тобто воно має необмежений характер. Але, як засвідчує політична практика даних країн, їх монархи перед прийняттям такого рішення радяться з прем'єр-міністром. З огляду на це доречно говорити про політичну традицію, яка унеможливає свавілля монарха по відношенню до парламенту. Відповідно, як і у вище згаданих країнах, настання політичної відповідальності глави держави внаслідок відхилення запропонованого ним законопроекту парламентом (або його палатами) є можливим.

В Бахреїні, Кувейті та Монако монарх має реальні важелі впливу на парламент. Тому в цих країнах настання політичної відповідальності глави держави внаслідок відхилення запропонованого ним законопроекту парламентом (або його окремими палатами) є малоімовірною, а фактично — фіктивною. Наприклад, в Конституціях Бахреїну¹⁰ та

Кувейту¹¹ вказано, що монарх може своїм указом, в якому вказані причини, достроково припинити повноваження парламенту. Також зазначено про те, що одна й та сама причина не може бути підставою для повторного розпуску. Зрозуміло, що можна вигадати будь-яке пояснення такому рішенню (що й відбувалося в політичній практиці Бахрейну та Кувейту). Відповідно, монарх має необмежений ресурс для здійснення тиску на парламент з метою прийняття необхідних йому законів. Тому дана форма політичної відповідальності глави держави конституційно закріплена і можлива, але на практиці — фіктивна. За Конституцією Монако князь може видати указ щодо дострокового припинення повноважень парламенту виключно після висновку Ради Корони¹². Але персональний склад останньої формується особисто главою держави. Тому в Монако норма про політичну відповідальність князя внаслідок вище зазначеної обставини також є фіктивною.

Наступна форма політичної відповідальності монарха реалізується через застосування ним права вето, а саме — з моменту його подолання парламентом. Її настання також залежить від наявності у глави держави важелів впливу на законодавчий орган. Інститут вето існує не лише в таких монархіях як Бахрейн, Бутан, Йорданія, Катар, Кувейт, Марокко, Норвегія, Свaziленд і Таїланд. Але лише в цих державах можливе подолання вето парламентом (як приклад, в Ліхтенштейні його застосування має абсолютний характер). Фактично, з вище зазначених країн, лише в Бутані настання політичної відповідальності короля внаслідок окресленої обставини є реальним. Це пояснюється тим, що хоч для цього й потрібно 2/3 голосів членів обох палат на їх спільному засіданні, тобто 48 з 72 депутатів, але монарх Бутану не має права одноосібно достроково припинити повноваження парламенту (лише за рекомендації прем'єр-міністра, якого підтримує депутатська більшість)¹³. Реальна можливість настання політичної відповідальності глави держави внаслідок вище зазначеної обставини також існує в Кувейті, Марокко, Норвегії й Таїланді. Але, порівняно з Бутаном, в цих країнах існують певні «перепони». Наприклад, щоб подолати вето еміра Кувейту також потрібно 2/3 членів Національної Асамблеї, тобто 44 голоси з 65. Слід зазначити, що парламент Кувейту складається з 50 депутатів, але відповідно до ст. 80 Конституції Кувейту, міністри, що не є обраними членами Національної Асамблеї, вважаються за посадою як

такі¹⁴. Відповідно, щоб подолати вето, потрібно майже 90% голосів від складу Національної Асамблеї, оскільки уряд більшою мірою залежний від волі монарха. Слід врахувати й те, що емір Кувейту має фактично необмежене право дострокового припинення повноважень парламенту. Але дана ситуація компенсується тим, що згідно ст. 66 Конституції Кувейту, якщо відхилений еміром законопроект був ухвалений абсолютною більшістю членів Національної Асамблеї, тобто 33 депутатами, то емір зобов'язаний санкціонувати та промудувати даний законопроект протягом 30 днів¹⁵. Таким чином, політична відповідальність монарха Кувейту внаслідок окресленої обставини можлива, але значно ускладнена.

В Марокко король наділений правом вимагати в обох палатах повторного читання законопроекту, яке вони не в змозі проігнорувати¹⁶. Але якщо Палата представників та Палата радників ухвалили законопроект перший раз, то імовірно, що він буде ухвалений знову. Слід зазначити, що хоч дана процедура й виглядає як слабке відкладальне вето, але вона, на відміну від нього, не має одноразового характеру. Відповідно, король Марокко може скільки завгодно застосовувати дане право. Також слід звернути увагу, що він має право розпуску обох палат парламенту. Хоча воно реалізується не одноособово, оскільки король повинен діяти згідно рекомендації голови Конституційного Суду. Але згідно ст. 130 Конституції Марокко, король сам призначає голову Конституційного Суду¹⁷. Відповідно, це допускає можливість здійснення тиску на парламент. Але, враховуючи політичну практику Марокко після конституційної реформи 2011 року, яка посилила повноваження парламенту та уряду, король не вдається до таких заходів. Тобто, можливість настання політичної відповідальності монарха внаслідок вище окресленої обставини залежить від конкретної ситуації.

В Норвегії король наділений правом абсолютного вето, яке має специфічний характер, завдяки якому він може понести політичну відповідальність. Згідно ст. 78 Конституції Норвегії, якщо законопроект приймається без змін на двох сесіях, які були проведені не підряд, Стортингу двох різних скликань, то король не має права його відхилити¹⁸. Абсолютність права вето в даному випадку полягає в тому, що парламентарі не можуть повернутися до його розгляду не лише наступної сесії, а й взагалі до кінця терміну своєї каденції. Відповідно специфіка розкривається в наявності можливості його подолання. Зрозуміло,

що така процедура є занадто складною. Тим паче слід зазначити, що в Конституції Норвегії відсутня норма щодо розпуску Стортингу. Таким чином встановлюється баланс між монархом та парламентом, але з можливістю настання політичної відповідальності першого.

Король Таїланду наділений правом вето, яке долається так само як і в Бутані¹⁹. Але він володіє необмеженою можливістю дострокового припинення повноважень парламенту (як і емір Кувейту). Слід зазначити, що на рівні конституції це дає королю Таїланду реальний важіль впливу на парламент. Але, як засвідчує політична практика, монарх користується даним правом виключно в екстраординарних умовах, а саме — під час військових переворотів. Тому в Таїланді фактична реалізація політичної відповідальності глави держави внаслідок окресленої обставини залежить від конкретної ситуації.

В Бахреїні, Йорданії, Катарі та Свaziленді настання політичної відповідальності глави держави внаслідок подолання накладеного ним вето парламентом є малоімовірним, а фактично — фіктивним. Наприклад, відповідно до ст. 35 Конституції Бахреїну²⁰ та ст. 93 Конституції Йорданії²¹, накладене королем вето долається 2/3 голосів членів кожної палати парламенту. Тобто одразу вбачається ускладнення даної процедури порівняно з вище описаними країнами. Але неможливість реалізації політичної відповідальності глави держави внаслідок окресленої обставини пояснюється тим, що відповідно до ст. 52 Конституції Бахреїну²² та ст. 36 Конституції Йорданії²³ монархи цих країн повністю формують склад верхньої палати парламенту. Таким чином встановлюється контроль над процедурою подолання вето. Додатковим важелем впливу королів Бахреїну та Йорданії на Національні Асамблеї є вже вище згадуване право на дострокове припинення повноважень Палат Представників (нижні палати парламентів даних країн).

Емір Катару згідно ст. 47 Конституції Катару призначає лише 1/3 персонального складу однопалатної Консультативної Ради, тобто 15 депутатів з 45, а інші 30 обираються²⁴. Вето монарха в даній державі також долається 2/3 голосів членів парламенту. Зрозуміло, що фактично для здійснення даної процедури потрібні голоси всіх виборних депутатів Консультативної Ради. Враховуючи політичну практику Катару, серед них також знаходяться прибічники еміра. Тому це робить дану процедуру фіктивною. Навіть якщо складеться ситуація за якої всі 30 виборних депутатів будуть представниками опозиції,

то емір, відповідно до ст. 104 Конституції Катару, має право необмеженого розпуску парламенту.

У Свaziленді король може направити законопроект на повторний розгляд, який повинен відбутися на спільному засіданні обох палат парламенту і протягом 60 днів переданий королю на підпис. Причому, відповідно до ст. 118 Конституції Свaziленду, він не має права знову повернути законопроект назад²⁵. Тобто конституційно дана процедура виглядає як слабе відкладальне вето, оскільки палати парламенту Свaziленду можуть повторно прийняти закон абсолютною більшістю голосів від свого складу. Але відповідно до ст. 107 Конституції Свaziленду, якщо король не підписує законопроект (відмовляється або не приймає будь-яких дій щодо нього), то він вважається відхиленим, причому остаточно²⁶. Таким чином, монарх Свaziленду насправді володіє правом абсолютного вето, що й вказує на фіктивний характер настання його політичної відповідальності внаслідок даної обставини.

Остання форма політичної відповідальності глави держави аналогічна двом попереднім. Її реалізація пов'язана з правом монарха видавати декрети, що мають силу закону. Відмова парламенту ухвалити такий указ протягом встановленого терміну означає настання політичної відповідальності глави держави. Таким правом володіють монархи Бахрейну, Данії, Катару, Кувейту, Ліхтенштейну та ОАЕ. Настання політичної відповідальності глави держави внаслідок вище зазначеної обставини корелюється з його можливостями впливу на парламент. Раніше згадувалося, що в Данії монарх самостійно не може достроково припинити повноваження законодавчого органу. Тому настання його політичної відповідальності внаслідок відхилення Фолькетингом виданого ним декрету є цілком реальним.

Князь Ліхтенштейну навпаки самостійно може розпустити парламент²⁷. Але це не дає йому можливості уникнути політичної відповідальності внаслідок вище окресленої обставини. В Ліхтенштейні важливу роль відіграють конституційні традиції, що засвідчується політичною практикою.

Настання політичної відповідальності монархів Бахрейну, Катару та Кувейту внаслідок відхилення виданого ним декрету парламентом є фіктивним. Оскільки її реалізація аналогічна вище описаним формам, вона унеможливується раніше розглянутими важелями впливу глав даних держав на відповідні законодавчі органи.

Згідно ст. 113 Конституції ОАЕ, президент разом з Радою Міністрів може видати декрет, що має силу закон, який протягом тижня повинен бути затверджений Вищою Радою (федеральний орган, який складається з лідерів всіх еміратів)²⁸. Якщо такого санкціонування не буде, то можна говорити про політичну відповідальність президента ОАЕ. Фактично можливість її настання залежить від політичної кон'юнктури. Слід зазначити, що в ОАЕ традиційно главою держави обирається саме емір Абу-Дабі — лідер найпотужнішого суб'єкта федерації. Відповідно, як засвідчує політична практика країни, між всіма емірами існує певний компроміс — вони визнають першість монарха Абу-Дабі, але останній рахується з їхньою думкою. Тому президент та прем'єр-міністр (емір Дубая — другого за впливом суб'єкта федерації) видаючи декрет, що має силу закону, враховують інтереси інших емірів. Відповідно, можна зробити висновок, що настання політичної відповідальності президента ОАЕ є малоімовірним, оскільки це зумовлено логікою політичного процесу. Але воно є реальним, тому що за умов нехтування інтересами інших емірів останні, маючи більшість над монархами Абу-Дабі та Дубая можуть не затвердити запропонований декрет.

Таким чином, розглянувши 28 сучасних монархій, можна сказати, що в конституціях більшості з них вказані норми про те, що особа глави держави є невідповідальною та недоторканою. Але, як з'ясувалося, в тих країнах, де існує таке положення, насправді можна говорити про політичну відповідальність монарха (окрім Оману, де стаття конституції дійсно корелюється з наявною політичною практикою). У свою чергу основні закони Брунею²⁹, Ватикану³⁰, ОАЕ³¹, Саудівської Аравії³² та Японії³³ не містять жодної норми про недоторканість особи монарха. Але в цих країнах, окрім ОАЕ та Японії, не існує інституту політичної відповідальності глави держави як такого. Вище згадувалося про її форми в Брунеї та Ватикані, але в першому вона набирає форми підзвітності й фактично ніяких санкцій для султана не передбачає, а в другому — реалізація залежить виключно від волі понтифіка. Щодо ОАЕ та Японії, як винятків з вище зазначеної тези, то варто сказати, що в перших до монарха ставляться як до виборної особи, оскільки навіть його посада має назву «Президент ОАЕ», а в другій це пов'язано зі специфікою конституційного процесу, а саме із задумом американців послабити роль імператора в політичній системі Японії.

Відповідно, базовою особливістю інституту політичної відповідальності глави держави в сучасних монархіях є те, що в більшості з них такі риси конституційного статусу монарха як недоторканість та невідповідальність з абсолютних перетворюються на відносні. Тобто вони стають аналогічними президентським. Власне така еволюція й дозволила говорити про політичну відповідальність монарха. А такі країни як Оман та Саудівська Аравія були включені до розгляду, щоб вказати на контраст між фактично «модернізованими» та «традиційними» (в контексті політичної відповідальності) монархіями.

Наступною особливістю є те, що не дивлячись на специфіку та унікальність кожної взятої країни, було виявлено цілу низку форм політичної відповідальності глави держави, які притаманні значній кількості сучасних монархій. Таким чином, це відображає поступовий рух в бік уніфікації інституту політичної відповідальності монарха. Це підтверджується схожістю формулювання відповідних норм в деяких конституціях, а також роками їх редакцій, що вказує на запозичення (наприклад, Бахрейн, Катар, Кувейт).

Особливістю власне розглянутих форм політичної відповідальності є залежність настання тієї чи іншої з них від здатності глави держави впливати на органи, що її реалізують. Це може здійснюватися або прямим шляхом, як наприклад в Бахреїні, або опосередкованим і повністю залежати від політичної практики, як в Катарі. Відповідно можна говорити про розбіжність між конституційним закріпленням і фактичною можливістю реалізації тієї чи іншої форми політичної відповідальності глави держави в сучасних монархіях. Варто враховувати й наявність в ряді досліджуваних країн конституційних та політичних традицій, які впливають на реалізацію тієї чи іншої форми політичної відповідальності глави держави, як наприклад в Люксембурзі, Камбоджі, Нідерландах, ОАЕ й Таїланді.

Специфікою контрасигнатури, як форми політичної відповідальності монархів Андорри, Бельгії, Данії, Іспанії, Люксембургу, Марокко, Нідерландів, Таїланду та Японії є те, що вона декларується як засіб зняття відповідальності глави держави. Але насправді даний інститут підпорядковує монарха певному органу. Таким чином, відображається еволюція контрасигнатури в сторону набрання нею значення аналогічному в парламентарних та парламентарно-президентських республіках. Особливо її модернізація підкреслюється наявністю

фактично усної контрасигнатури в Люксембурзі³⁴ та Марокко³⁵, а також розширенням кола державних органів, що її здійснюють, як наприклад в Андоррі, Іспанії й Таїланді. Варто відзначити, що вона «вийшла» за межі Європи і була впроваджена в одній африканській і двох азійських монархіях. Відповідно, якщо згадати те, що її конституційне закріплення повністю корелюється з політичною практикою, тобто контрасигнатура є ефективною формою політичної відповідальності, то це дозволяє говорити про її важливе значення у процесі політичної модернізації сучасних монархій.

На відміну від неї, наступні три форми політичної відповідальності, а саме: право монарха на законодавчу ініціативу, право вето у глави держави та право монарха видавати декрети, що мають силу закону не володіють такою ефективністю. Оскільки, як вже зазначалося, їх реалізація залежить від здатності монарха прямо чи опосередковано впливати на парламент. Так було з'ясовано, що в Бахреїні, Кувейті та Монако законопроект монарха навряд чи буде відхилений, оскільки він володіє можливістю тиснути на законодавчий орган або навіть впливати на законодавчий процес. Тому в даних країнах таке право посилює повноваження глави держави. Відповідно, як засіб реалізації політичної відповідальності воно існує лише на нормативному, але не на практичному рівні.

Якщо звернути увагу на монархії, в яких глава держави володіє правом вето, то варто зазначити, що їх перелік неповний, оскільки в інших даний інститут або відсутній (в Андоррі, Бельгії, Данії, Іспанії, Камбоджі, Лесото, Люксембурзі, Малайзії, Нідерландах, Швеції та Японії — внаслідок обмеження повноважень монарха, а в Брунеї, Ватикані, Монако, ОАЕ, Омані та Саудівській Аравії — внаслідок зосередження законодавчої влади в руках глави держави) або має форму абсолютного (Ліхтенштейн, Тонга). Перш за все, варто зазначити, що наявність інституту відкладального вето свідчить про існування іншого центру легітимності влади в монархії, а саме — парламенту. Відповідно, надання такого повноваження главі держави означає встановлення балансу між ним та законодавчим органом, але водночас уможливорює настання політичної відповідальності першого. Можна зробити висновок, що інститут відкладального вето має рудиментарний характер, оскільки в більшості монархій від нього відмовилися. А в значній частині країн, де дане право продов-

жує існувати, його використання як форми політичної відповідальності є фіктивним. Але слід зазначити, що все ж існування навіть фіктивної можливості настання політичної відповідальності внаслідок подолання вето парламентом є значним прогресом у процесі подальшої політичної модернізації сучасних монархій. В цьому й полягає особливість даної форми політичної відповідальності в сучасних монархіях.

Більш рудиментарний характер має право глави держави видавати декрети, що мають силу закону. Оскільки воно є своєрідним залишком від необмеженої законодавчої влади в добу абсолютних монархій. Тим паче, як вже зазначалося, таке право значно обмежується парламентом. Як і у випадку з попередніми двома формами політичної відповідальності монарха, її реалізація залежить виключно від наявності в останнього важелів впливу на парламент або від наявності сильних конституційних та політичних традицій.

Таким чином, на даний момент, в сучасних монархіях існує повноцінний інститут політичної відповідальності глави держави який представлений загальними та специфічними формами. Найбільш ефективною з перших є контрасигнатура, як продукт еволюції монархічних держав у бік парламентарних та парламентарно-президентських республік. Реалізація інших трьох загальних форм політичної відповідальності глави держави залежить від існуючої там політичної практики та традицій.

1. *Шляхтун П. П.* Конституційне право: словник термінів / Шляхтун П.П. — К. : Либідь, 2005. — С. 259. 2. *Конституционное право* зарубешных стран : учебник для вузов / под общ. ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбой, Л. М. Энтина. — М. : Норма, 2004. — С. 117. 3. *Шляхтун П. П.* Цит. праця. — С. 259. 4. *Там само.* — С. 222. 5. *Малкіна Г.М.* Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект) : монографія / Малкіна Г.М. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. — С. 67. 6. *The Constitution of the Principality of Andorra* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://http://www.consellgeneral.ad/fitxers/documents/constitucio/const-en> 7. *Малкіна Г.М.* Цит. праця. — С. 67. 8. *The Constitution of Belgium* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.const-court.be/en/basic_text/belgian_constitution.pdf 9. *Там само.* 10. *The Constitution of the Kingdom of Bahrain* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.shura.bh/en/LegislativeResource/Constitution/Pages/default.aspx> 11. *The Constitution of Kuwait* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Kuwait_1992.pdf 12. *The Constitution of the Principality of Monaco* [Електронний ресурс]. —

Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-REF\(2013\)021-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-REF(2013)021-e) **13.** *The Constitution of the Kingdom of Bhutan* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bhutanaudit.gov.bt/About%20Us/Mandates/Constitution%20of%20Bhutan%202008.pdf> **14.** *The Constitution of Kuwait* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Kuwait_1992.pdf **15.** Там само. **16.** *The Constitution of the Kingdom of Morocco* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.constitutionnet.org/files/morocco_eng.pdf **17.** Там само. **18.** *The Constitution of the Kingdom of Norway* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/constitutionenglish.pdf> **19.** *The Constitution of the Kingdom of Thailand* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Thailand_2007.pdf **20.** *The Constitution of the Kingdom of Bahrain* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.shura.bh/en/LegislativeResource/Constitution/Pages/default.aspx> **21.** *The Constitution of the Hashemite Kingdom of Jordan* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.representatives.jo/pdf/constitution_en.pdf **22.** *The Constitution of the Kingdom of Bahrain* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.shura.bh/en/LegislativeResource/Constitution/Pages/default.aspx> **23.** *The Constitution of the Hashemite Kingdom of Jordan* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.representatives.jo/pdf/constitution_en.pdf **24.** *The Constitution of the Kingdom of Qatar* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Qatar_2003.pdf **25.** *The Constitution of the Kingdom of Swaziland* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gov.sz/images/stories/Constitution%20of%20SD-2005A001.pdf> **26.** Там само. **27.** *The Constitution of the Principality of Liechtenstein* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www1.umn.edu/humanrts/research/liechtenstein-constitution.pdf> **28.** *The Constitution of the United Arab Emirates* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/United_Arab_Emirates_2004.pdf **29.** *The Constitution of Brunei Darussalam* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Brunei_1984.pdf **30.** *The Fundamental Law of Vatican City State* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/va/va004en.pdf> **31.** *The Constitution of the United Arab Emirates* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/United_Arab_Emirates_2004.pdf **32.** *The Basic Law of Saudi Arabia* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Saudi_Arabia_2005.pdf **33.** *The Constitution of Japan* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html **34.** *The Constitution of Luxembourg* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Luxembourg_2009.pdf **35.** *The Constitution of the Kingdom of Morocco* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.constitutionnet.org/files/morocco_eng.pdf

Rudyk Andriy. General forms of political responsibility of the head of state in contemporary monarchies

This article deals with features of constitutional recognition and practical realization of forms of political responsibility of the head of state in 28 contemporary monarchies such as Andorra, Bahrain, Bhutan, Vatican City, Jordan, Qatar, Lesotho, Liechtenstein etc.

Monarchy is the form of government in which the head of state is the monarch, who receives power in the order of succession and performs her own right for life.

The fourth part of all modern states is monarchies. But this analysis considered 28 of them, because other 16 — are the countries of the Commonwealth and Great Britain. They require special attention because they have specific political systems.

It was found the following forms of political responsibility of the head of state as countersign, the right to legislative initiative, the right of veto and the right to issue decrees with the force of law.

Countersign declares as the way of removing responsibility from the head of state. But this institute subordinates the head of state to some authority. In that way, countersign evolves toward into the same importance in parliamentary and semi-presidential republics. Especially its modernization emphasizes the presence of verbal countersign actually in Luxembourg and Morocco, and expanding the range of public authorities that carry it, such as in Andorra, Spain and Thailand. Constitutionalization of countersign fully correlated with the practice of its application. Therefore, it is an effective form of political responsibility.

The rights of legislative initiative, the right of veto the head and the right to issue decrees having the force of law does not have such efficiency. Their implementation depends on the ability of the monarch directly or indirectly influence the parliament.

The institute of suspensive veto is rudimentary because it was abandoned in most monarchies. It is a fictitious form of political responsibility in the large part of countries where this right continues to exist. But the existence of fictitious possibility of occurrence of political responsibility, as a result of overcoming a veto by parliament, is significant progress in the process of further political modernization of modern monarchies. Herein lies the peculiarity of this form of political responsibility in modern monarchies.

Also rudimentary nature has the right to issue decrees that have the force of law. It is a kind of vestige of unlimited legislative power in absolute monarchies day.

Thus, there is a complete institution of political responsibility of the head of state in modern monarchies which presented general and specific forms.

Key words: political responsibility, veto, right of legislative initiative, referendum, countersign.